

STUDIJE

Razvoj glazbenog života u Slavonskoj Požegi od najranijeg vremena do osnivanja HPD „Vijenac”

Lovro Županović, Zagreb

(Svršetak)

IV.

Od početka XIX. stoljeća do osnivanja
HPD »Vijenac« (1882.)

1. Izgubivši ukidanjem isusovačkog reda (1773.) polifonu monumentalnost vokalno-instrumentalnog i gracioznu vedrinu orkestralnog muziciranja, glazbeni život grada do kraja stoljeća sveden je na zvukovno skromniju izričajnost iz ostala dva svoja ishodišta. Potvrđujući se njome i u prvim desetljećima XIX. stoljeća, on se — međutim — u slijedu često mukotrpnih društveno-političkih zbivanja nacije i ove sredine počinje postupno kretati prema novoj glazbenoj stvarnosti, kao i svuda tako i ovdje bremenitoj sadržajnošću novog, romantično-rodoljubnog doba. Od njezinih odrednica, proisteklih iz francuske građanske revolucije, za našu su temu važne profanizacija, a time i demokratizacija glazbene umjetnosti, približavanje nje običnom čovjeku, preoblikovanje glazbenika u punopravnog građanina dotične sredine te isticanje njezinih glazbeno-narodskih samobitnosti.

Vjesnici tih značajki u ovoj sredini su stanoviti poticaji dvovrsnog, prakticističkog i teoretskog, karaktera. Shvaćeni sami za sebe, oni su se kod svog javljanja možda činili više kao nedužni, osamljeni, nepovezani i sasvim usputni proplamsaji nečije slučajne dobronamjernosti nego kao neizbježnost određene izvanglazbene — što znači društveno i politički uvjetovane — situacije, koja je upravo u glazbenoj komponenti pronalazila svoju važnu dopunu. A kad se i zadnji od njih zbio, glazbenoj stvarnosti grada stvoreno je čvrsto ishodište iz kojeg je ona krenula u zaista novo i polumjerski vrlo široko potvrđivanje svog osnovnog razloga postojanja.

2. a) Od šest poticaja prakticističkog karaktera prvi i nedvojbeno najvažniji dolazio je iz gradskog magistrata, a doticao je plaćanje orguljaša župske crkve. Bio je starijeg datuma — još od god. 1768., tj. otkad su u njoj postavljene orgulje — i po tome nas na ovom mjestu ne bi zanimalo. Ono što ga inkorporira u našu temu već od prvog desetljeća XIX. stoljeća — točnije, od god. 1808. pa nadalje — bila je odluka magistrata da dotadašnjim usko crkvenim dužnostima orguljaševim doda i novu o obvezatnom obučavanju šestorice gradskih mladića u sviranju na raznim

glazbarskim instrumentima.²⁸ Iz te odluke koja je u stvari utirala put budućoj gradskoj glazbi, proizašla je i druga o skrbi magistrata za nabavu glazbala. Pristupivši odmah i njezinu ostvarivanju (pregovori s budimpeštanskim graditeljem glazbala Mihajlom Scheilom) magistrat je postavio nužnu ekonomsku osnovicu jednom od novih pravaca razvoja glazbenog života grada.

b) I drugi poticaj, što je izvirao iz sudjelovanja — kako veli Kempf — »gradske glazbe od 10 do 12 svirača ponajviše Cigana, nastanjenih u Požegi«²⁹ na gradskim pokladnim plesovima — na primjer na onom od god. 1832. — također je utirao put gradskoj glazbi. Iako ta glazbena skupina nipošto nije novijeg datuma (Cigani-muzikaši prisutni su u glazbenom životu grada i prije, ali više usputno), njezini organizirani nastupi na navedenim zabavnim manifestacijama nova je — međutim — i iz novog doba nastajuća kvaliteta glazbenog života grada u njegovu nezadrživom kretanju prema glazbenoj stvarnosti romantično-rodoljubne epohe.

c) Treći je poticaj rezultat odjeka preporodnih zbivanja zemlje u ovoj sredini, a na našem se (glazbenom) području očitovao izvođenjem tada omiljenih budnica i davorija s jedne te narodnih salonskih plesova s druge strane. Iako zasad nema dokaza da je reproduktivnoj komponenti pridodao i onu produktivne (stvaralačke) naravi, on je skladbama posebice vokalnog karaktera položio temelj kasnijem izvođenju glazbenih djela na narodnom jeziku u ovom gradu.

d) Po tome što se odnosi na zbornsko muziciranje, idući poticaj može se shvatiti kao svojevrsni prirodni nastavak upravo spomenutog izvođenja preporodnih vokalnih skladbi. Vrijeme u kojem se očituje kod nas je, međutim, bremenito stvarnošću Aleksandra Bacha, i u njoj — između ostalog — nema mjesta muziciranju na narodnom jeziku. Pa ipak u šestogodišnjem djelovanju pjevačkog društva »Požeganer Liedertafel«, kraće nazvanog »Kranz«, (1854—1860), ponekad se čuje i skladba s hrvatskim tekstom. To, na primjer, ja-

²⁸ Uspor. J. Kempf, *Pregovori požeškog magistrata o nabavi glazbala god. 1808.*, »Sv. Cecilija« XXXV, 1931, sv. 1, 17.

²⁹ Isti, *Pokladni plesovi i gradska glazba u Požegi god. 1832.*, isto mj.

sno potvrđuje sačuvani (litografirani) program koncerta od 20. V. 1860. sa čak četiri skladbe na narodnom jeziku, od kojih je jedna i dirigenta Vilima (Wilhelma) Justa.³⁰

e) Upravo je Justova zasluga što je u to vrijeme dolazilo do toga. Taj temeljito obrazovani glazbeni amater a inače mjernički pristav, rođenjem Nijemac (1826.) a od 1854. do smrti (1883.) naturalizirani i rodoljubno djelujući Hrvat učinio je za glazbeni život ovoga grada u prva tri desetljeća druge polovice stoljeća toliko da se u nj utkao kao vrlo zaslužna ličnost. On je nakon apsolutizma dirigent »Požeškog pjevačkog društva« (koje se naziva i »Pijevni Vijenac«), izraslog iz ranijeg »Požeganer Liedertafela«, koje posebice nakon povratka iz Rijeke³¹ podiže na tada zavidnu razinu. On aktivno sudjeluje u pripremama za osnivanje HPD »Vijenac« i prvi mu je premda kratkotrajni dirigent (1882.—1883.). On, konačno, god. 1873. podnosi magistratu »Osnovu za utemeljenje gradske glazbe« koja je prihvaćena, čime su se raniji poticaji konačno slili u cjelinu na koju je grad dugo čekao.

3. Od poticaja teoretske naravi uz Slavonsku Požegu čvrsto je vezan, pa prema tome i našoj temi primjeren, jedino onaj što je potekao od Karla Katinelija.³² Taj požeški (a potom i zagrebački) sudbeni vijećnik, ali i strastveni sakupljač narodnih napjeva kao i starih glazbenih rukopisa tiskao je, naime, (o svom trošku) u Beču — najvjerovatnije god. 1849. — prvi i na žalost jedini svezak svoje opsežno zamišljene zbirke s naslovom *Južnoslavjanske pučke pjesme (Südslawische Volks-Lieder)*. U njemu je — s naznakom 1. Pjesme iz Slavonije — donio 25 narodnih napjeva što ih je, prema Kuhačevoj bilješci na tiskanom primjerku iz njegove ostavštine, zabilježio god. 1847. u Požegi. Objavljujući ih u jednostavnom glasovirskom i harmonijskom slogu ali (za ono vrijeme) u vrlo zanimljivoj metričkoj strukturi (tzv. mješovite mjere), Katineli je — nesebično naznačivši da »čisti dobitak [od sveska] pripada na korist bolnice požeške« — u jeku preporodnih zbivanja tim svojim dotad u Hrvatskoj nesusretanim potihvatom na području etnomuzikologije (koja u zemlji tada u stvari i ne postoji!) ostvario i prvi melografski snimak narodnog glazbenog blaga ove sredine kako izvornog tako i importiranog iz drugih naših krajeva.

Tom nedvojbeno najznačajnijem glazbeno-izdavačkom činu što je ne samo u ovom (XIX.) stoljeću nego i do njega (bar koliko se zna) proistekao iz ovog grada, mogli su idejno kumovati neki od 23 jednoglasna napjeva koje je Grga Čevapović (1786.—1830.) donio u svojoj narodnoj igri

Josip sin Jakoba Patriarke (Budim 1820.). Velimo »neki od 23 jednoglasna napjeva«, jer za ovu priliku njihova usputno provedena analiza pokazuje da svega 3 izlaze kao doslovno preuzeti narodni napjevi (tzv. citati), 6 odaju prisutnost narodne izričajnosti (tj. ostvareni su u narodnom duhu), a preostalih 14 pripadaju evropskoj glazbenoj tradiciji onoga vremena (Mozart, Haydn).³³ Prvih 9

³³ Radi lakšeg snalaženja evo tih napjeva na jednom mjestu i onim redom kako se javljaju u tiskanom primjerku (Budim 1820) koji se čuva u Nac. sveuč. biblioteci (Zagreb), sign. R II E—8²—40. Navode se s prvim stihom, naznakom tko ih (odnosno kako ih se) izvodi i s etnomuzikološkom karakterizacijom za koju su upotrebljena slova *a* (= nar. citat), *b* (= u duhu nar. melosa) i *c* (= u duhu evrop. glazb. tradicije):

<i>Uvod</i>	
Na hiljadu i osam stotina	(»Prikazaoci«) — <i>a</i>
Kad si ti, Vilo!	(»Dalmatinka«) — <i>b</i>
Istina prava, Posestrimo Seko!	(»Srimka«) — <i>b</i>
<i>Ulaz prvi</i>	
Od stvorenja tavnog Svita	(»Skupa«) — <i>c</i>
Rano rujna rani Zora	(»Skupa«) — <i>b</i>
<i>Ulaz drugi</i>	
Boxe dragi! xelim k'tebi	(»Jakob«) — <i>b</i>
O Bethelu! Zelena borice	(»Priloxnice«) — <i>b</i>
<i>Ulaz treći</i>	
Lipo ti e od Hebrona Gorom Zelenom	(»Josip«) — <i>c</i>
Ah moj Boxe shose zgodi?	(»Ruben«) — <i>c</i>
<i>Ulaz četvrti</i>	
Ranni kopje mladoga Junaka	(»Glas otajni«) — <i>b</i>
Jesil Dusho Joso! u Gorici	(»Skupa«) — <i>a</i>
<i>Ulaz peti</i>	
Il' je Sricha il' Nesricha	(»Madianci«) — <i>c</i>
O! Nestalnost ovog Svita	(»Josip«) — <i>c</i>
<i>Ulaz šesti</i>	
Naslonise vedra kruna	(»Glas otajni«) — <i>c</i>
Nut Poslushajte krasni AEGyptocsani!	(»Telar«) — <i>c</i>
<i>Ulaz sedmi</i>	
Svase narav razigrava	(»Aseneth«) — <i>c</i>
Ah! Grihu! Utvoro Zlotvoro	(»Simeon«) — <i>c</i>
<i>Ulaz osmi</i>	
Moguchnasu boxja Dilla!	(»Glas otajni«) — <i>c</i>
Onda Xalost, nie xalost	(»Sinovi«) — <i>c</i>
<i>Ulaz deveti</i>	
Veselise Zemljo! krasnog Roda Xeljo!	(»Josip«) — <i>c</i>

³⁰ To su bile skladbe *Gdje je stanak moj* Fr. Škroupa, *Poputnica hrvatskog junaka* F. Rusana, *Ja te ljubim* Poppa i *Sjećaj se mene* V. Justa. — Za te i buduće navode o Justu uspor. J. Kempf, *Hrvatski glazbotvorac Vilim Just*, »Sv. Cecilija« XXI, 1927, sv. 3, 133—136.

³¹ U njoj je, premješten, djelovao 8 godina (1863.—1871.).

³² Karlo Catinelli-Bevilaqua-Obradić [Obradović], 1807.—1864.

napjeva, bez obzira jesu li citati ili su napisani u narodnom duhu, odrazuju narodni melos cijele slavonske regije kojoj, dakako, pripada i Slavon-ska Požega. Zato je i nešto prije rečeno da su mogli idejno kumovati Katinelijevu pothvatu, ili bolje: da ih je on (uz pretpostavku da mu je Čevapovićevo djelo bilo poznato) mogao shvatiti kao svojevrsni nukleus koji bi — da je ostvario zamišljeni pothvat — razradio i na planu cijele Slavonije, odnosno — prema grbovima tadašnjih zemalja na naslovnoj stranici sveska — Dalmacije, Hrvatske, Vojvodine, Serbske, Bugarske, Bosne i — Dubrovnika [1]. U tom smislu Čevapovićevih 9 napjeva iz spomenute mu narodne igre moglo bi se — ali u širem značenju — shvatiti kao poticaj koji je prethodio Katinelijevu.

I Čevapović, još više Katineli, su, s druge strane, sasvim sigurno kumovali onom dijelu zbornika (ili bolje: kantuala) *Napivi bogoljubnih crkvenih pismah* Marijana Jaića (1795.—1858.) koji između crkvenih melodija što ih je puk pjevao u Slavoniji (uz to u Bačkoj, Banatu i Madžarskoj) sadrži i neke potpuno narodnog ugođaja. S tim, opet u širem značenju shvaćenim, (trećim) poticajem (edicijski fiksiranim u Budimu god. 1850.) zatvara se krug ostvarenja kojima je Katinelijev središnje s mogućim izvoristom iz Čevapovićeva a s logičnim uviranjem u Jaićev opus. Svi oni, a naročito Katinelijev, utkivaju se u već opisane poticaje prakticističke naravi, tvoreći s njima nužne miljokaze koji su glazbeni život grada usmjeravali i postupno vodili prema punoj afirmaciji nove glazbene stvarnosti.

4. Dobivši osnivanjem najprije gradske glazbe, a potom HPD »Vijenac« svoje čvrste temelje, ta nova gradska glazbena stvarnost — uza sve vremenske Scile i Haribde — traje otada do danas u stalno rastućem hodu kao rezultat ne samo predanog rada mnogih zaslužnih gradskih glazbenika³⁴ nego i zdušnog pomaganja sredine u kojoj se i za koju se razvija. Budući da je ona sa svojim brojnim protagonistima u užem i širem smislu dobro poznata iz brojnih napisa, prigodnih spomenica i sličnih publikacija, o njoj (i njezinim protagonistima) s ovog mjesta nije u ovom trenutku potrebno govoriti. Ali je zato još jednom potrebno podvući da nije nastala sama od sebe i tek od god. 1882., nego da je rezultat bogate višestoljetne tradicije koja je, vidjeli smo, u gradu prisutna u svim razdobljima njegova trajanja. I upravo zato

Ej! Israel xeljna Kruno	(»Bratja«)	— a
Ulaz deseti		
Ah prigorka Uspomena	(»Bratja«)	— c
O, ljubavi Plamen xestoki!	(»Aseneth«)	— c

³⁴ Na primjer u prvom redu dirigenata HPD »Vijenac« (u zagradi su navedene godine djelovanja u tom svojstvu): Vilima Justa (1882.—1883.), Josipa Prochaska (1883.—1898.), Ćirila Juneka (1898.—1903.), Hinka Marinka (1903.—1906.), Rikarda Krestina (1906.—1923.), Vojtjeha Štetke (1923.—1947.), Ive Furića (1947.—1957.), Vladimira Mundara (1962.—1976.) i Jasne Grečer (1976.—). — Podaci do Štetke uzeti su iz rada J. Kempfa *Pedesetogodišnjica HPD »Vijenac«* (»Sv. Cecilija« XXVI., 1932, sv. 6, 205—209), a za ostale dirigente iz edicije *Požeški leksikon* (Slav. Požega 1977., jedinica Pjevačka društva, 214), kombinirani s podacima autora ovog rada iz njegovih zabilježaka.

jer iz nje izrasta kao njezina organska nadgradnja, glazbena sadašnjost grada u našem je današnjem trenutku tako plodna i za ovu sredinu djelotvorna.

Autoru ovog teksta je jasno da je njegovo izlaganje bilo skromno čvrstim dokazalima i da se nerijetko temeljilo na pretpostavkama. Ali, provijlavajući nezahvalnu sudbinu u svojoj prošlosti, Slavon-ska Požega nam je za razmatranje svog glazbenog života u navedenim vremenskim okvirima zasad ostavila ono što je odoljelo zubu vremena i, recimo to otvoreno, našem dosadašnjem nemaru. Iako valja iskreno zažaliti nad (sadašnjom) skromnošću tih dokazala, valja nam se istodobno i zadovoljiti njima, jer oni i u takvu obliku i u toliku opsegu nedvojbeno svjedoče o zaista značajnom glazbenom životu središta Vallis aureae.

A to je činjenica kojom se mora biti ponosan.³⁵

³⁵ Potpisanome je na kraju ugodna dužnost zahvaliti svima koji su mu na bilo koji način pomogli u skupljanju podataka za pisanje ovog rada. Osobito se obvezatan osjeća oo. franjevcima požeškog samostana, naročito o. J. Percanu, kao i gradskom župniku preč. J. Dumiću, a potom dru P. Beliću DI i mru I. Špralji (iz Zagreba) te dru J. Buturcu (Lovrečina — Grad).

SAZETAK

U ovom radu izneseni su i objašnjeni dosad u najvećoj mjeri neuočeni podaci, važni za razmatranje razvoja glazbenog života Slavonske Požege naročito nakon oslobođenja grada od Turaka 1691. god. do ukidanja isusovačkog reda (1773). Izlaganje je teklo s obzirom na ondašnja ishodišta glazbenog (i općeg) života grada: najprije franjevačkih samostana u samoj Slav. Požegi i u obližnjem selu Velika (tiskane i rukopisne glazbene knjige i zbornici), zatim isusovačkog Kolegija i (njihove) crkve sv. Lovre (arhivski podaci), potom župske crkve sv. Terezije Avilske (glazbene knjige za liturgijske obrede), konačno gradskog magistrata kao podržavatelja i podupiratelja nastojanja na glazbenom području u (prvih) osam desetljeća 19. stoljeća.

Odnoseći se s nužnom pozornošću prema činjenicama koje ukazuju na načine potvrđivanja glazbenog života u svim razdobljima višestoljetne stvarnosti grada, ipak valja podvući kako se njegov glazbeni život u novim uvjetima nakon 1691. god. postupno kretao prema svom (prvom) vrhuncu i dosego ga između 1762—1772. god. Jer je činjenica da se upravo glazbeni barok u Slav. Požegi — izrastajući iz svođenosti glazbene komponente na isključivu pratnju liturgijskom činu u župskoj crkvi, iz franjevačkih zvukovno svjesno skromnih nastojanja prema ondašnjoj glazbenoj aktualnosti i iz raskošnosti Kolegijskog vokalnoinstrumentalnog muziciranja — u konačnoj sintezi slijeva u jedinstvenost začudujućih razmjera. Premda zasad, a možda i zauvijek, ne može *Sv. Rozalii panoromitanskoj divici* A. Kanižlića i skladno oblikovanom gradskom trgu dodati bar jednu opipljivu dokaznost, požeški glazbeni barok i s podacima koji ga danas dokumentiraju kao ravnopravan sudrug književnog i likovnog baroka u tom gradu. Ostvarujući nužnu treću dimenziju umjetnički cjelovitom afirmiranju same epohe u toj sredini, on je istodobno obogaćuje i na mnogo širem području. A to je i sama za sebe, ali i u kontekstu svih (glazbenih) zbivanja u gradu od njegovog najranijeg vremena do 1882. god., zaista vrijedna i važna činjenica u dosad još uvijek nedovoljno istraženom kulturnom povijesti hrvatske zemlje i njezinog naroda.